# O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

# MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

# ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

***mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami***

***(2024-yil 17-18-may)***

***(1-qism)***

**JIZZAX-2024**

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

# SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISHDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI JORIY QILISH

**PhD. Hakimov Ulug‘bek Furqat o‘g‘li**
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
ulajaha12@gmail.com.

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada soliq qarzdorligi paydo bo‘lishining asosiy sabablari tadqiq etilgan. Shuningdek, mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishi yuzasidan xorijiy iqtisodchi olimlarning fikr-mulohazalari o‘rganilgan. Rivojlangan mamlakatlar tomonidan soliq qarzdorligini undirish amaliyoti tadqiq etilgan. Yuqorida qayd etilgan holatlardan kelib chiqib, mamlakatimizda soliq qarzdorligini sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etgan holda qisqartirish borasida xulosalar shakllantirilgan.

**Asosiy tushunchalar:** Soliq organi, soliq to‘lovchilar, sun’iy intellekt, raqamlashtirish, soliq yuki, soliq qarzdorligi, davlat, budjet.

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlariga keng imkoniyatlar yaratilib kelinmoqda. Xususan, biznes yuritishni soddalashtirish, soliq yukini pasaytirish, yangi loyihalarni amalga oshirish uchun qulay moliyalashtirish tizimi va infratuzilma yaratish hamda mulk huquqini ta’minlash bo‘yicha izchil ishlar amalga oshirildi. Tadbirkorlik subyektlarini mikro, kichik, o‘rta va yirik toifalarga, tuman va shaharlarni esa 5 ta toifaga ajratish orqali tadbirkorlikni manzilli qo‘llab-quvvatlash tizimi yo‘lga qo‘yildi. [1]

Hukumatimiz tomonidan mamlakatda tadbirkorlik faoliyatlarini keng qo‘llab-quvvatlash pirovardida, soliq sohasini ham, jumladan soliq tushumlarini oshirishda soliq ma’muriyatchiligini raqamlashtirish, sun’iy intellekt axborot tizimlaridan foydalanish mexanizmlarini joriy etish kelgusida mamlakatni yanada iqtisodiy mustahkam bo‘lishiga o‘zining ijobiy hissa qo‘shishiga ishonch bildirilmoqda. Barchamizga ma’lumki, davlatimiz budjeti daromadlarining 80 foizidan ortiq qismi aynan soliqlar hisobiga shakllanadi. Soliq to‘lovchilar tomonidan soliqlarning belgilangan muddatda va miqdorda to‘lab berilishi davlat tomonidan amalga oshiriladigan chora-tadbirlar xarajatlari qismini moliyalashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib soliqlarning belgilangan muddatda va to‘liq hajmda kelib tushishi muhim ahamiyatga egadir. Bu o‘z navbatida, nafaqat soliq to‘lovchilarga, balki soliq organlariga ham soliqlarni budjetga o‘z vaqtida tushishini ta’minlashda, shu jumladan soliq qarzdorligini qisqartirishda mas’uliyatli vazifa yuklaydi.

Mamlakatda soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida soliq qarzdorligini vujudga kelish sabablarini o‘rganish hamda ularni qisqartirishning ayrim masalalari bir qator xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Xususan, mazkur masala bo‘yicha ilmiy tadqiqot olib borgan xorijlik olim Michael Brostek (2009) esa o‘z tadqiqotida soliq qarzini undirilishining samaradorligini oshirish bo‘yicha quyidagi omillarini ko‘rsatib o‘tadi, xususan:

- mamlakatda soliq qarzdorligi summalarining paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘yishni oldini olishda soliq yukini pasaytirish kelajakda soliq qarzdorliklari kamayishiga olib keladi;

- muddatida to‘lanmagan soliqlar va yig‘imlarni undirish strategiyasi faqat belgilangan davr mobaynida o‘z ijobiy natijasini beradi. [2]

Rus tadqiqotchisi V. Morozning fikriga ko‘ra esa, “Soliq to‘lovchilarning soliqlar va soliq qarzini bir xil mazmunda tushunishi chalkashliklarni keltirib chiqaradi. Hech qachon sud yoki soliq organi soliqlarni undirmaydi. Faqatgina soliq qarzdorligi, penya hamda moliyaviy sanksiyalar undirishni talab etadi. Hattoki, soliq qarzi ham undirilmay, balki ixtiyoriy ravishda to‘lanishi mumkin. Aynan shu xulosa nafaqat soliq qonunchilikda belgilab qo‘yilsa va buning natijasida fuqarolarning huquqiy ongida ham aks etsa, balki soliq to‘lovchilar uchun soliqlar “erkinlik” belgisi sifatida ham namoyon bo‘ladi” – deb ta’kidlab o‘tgan. [3]

Mamlakatimizda soliq qarzdorligini undirish mexanizmini takomillashtirishda soliq ma’murchiligini to‘g‘ri tashkil etish, soliq sohasini raqamlashtirish, soliq qonunchiligida belgilangan normalarga qonunosti hujjatlar ya’ni nizom, tartib yoki yo‘riqnomalar ishlab chiqish va asosiysi ishlab chiqilayotgan soliq qonunchilik hujjatlari shaffof va adolatli bo‘lishi muhim ahamiyatga egadir. Shu bilan birgalikda, rivojlangan mamlakatlarning samarali tajribalarini, shu jumladan soliq sohasida joriy etilgan sun’iy intellekt axborot tizimlarini o‘rganish va ularni amaliyotga joriy etish ham soliq qarzdorligini undirish mexanizmini yanada takomillashtirishda ijobiy rol o‘ynaydi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, bugungi kunda xorij mamlakatlari tomonidan amaliyotda qo‘llanilayotgan soliq qarzdorligini undirish mexanizmlarini quyidagi davlatlar misolida ko‘rib chiqishimiz mumkin:

Ispaniya davlatida soliq to‘lovlarini kechiktirish yoki to‘lamaslik quyidagi jarimalarni solishga sabab bo‘ladi:

| **Muddatlar** | **Stavka** |
|---|---|
| Yanvar-mart | qo‘shimcha 5 % |
| Aprel-iyun | qo‘shimcha 10 % |
| Iyul-dekabr | qo‘shimcha 15 % |
| Bir yildan keyin | qo‘shimcha 20 % |

1-rasm. Ispaniyada soliq qarziga nisbatan hisoblanadigan foiz tahlili

Yuqoridagi 1-rasm ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, Ispaniya davlatida soliqlar va boshqa to‘lovlarni kechiktirib to‘lash yoki soliq qarzdorligi o‘z vaqtida to‘lamaslik, soliq summasiga nisbatan o‘sib boruvchi tartibda foiz miqdorida, ushbu miqdorlar avtomatlashtirilgan axborot tizimi orqali hisob-kitob qilinib, moliyaviy jarimalar qo‘llaniladi. Soliqlarni to‘lash muddati o‘tganidan so‘ng soliq to‘lovlari qancha tez to‘lansa, shuncha jarima stavkasi past bo‘ladi.

Shuningdek, Ispaniya soliq deklaratsiyasini (hisobot) kechiktirib taqdim etish yoki taqdim etmaganlik uchun jarima 100 yevro, agar soliq organi tomonidan soliq deklaratsiyasini taqdim etish to‘g‘risida ogohlantirish olganidan keyin ham soliq deklaratsiyasi taqdim etilmasa 200 yevroga jarimaga tortiladi.

Bundan tashqari Ispaniyada soliq qonunchiligini buzilishiga qarab 3 turdagi jarimalar qo‘llanilishi mumkin:

- kichik qoidabuzarliklar soliq qarzdorligi summasining 50 foizi miqdorida jarima, shuningdek, foiz (penya)lar;
- jiddiy qoidabuzarliklar sodir etilsa, soliq qarzdorligi summasining 50-100 foiz miqdorigacha jarima, shuningdek, foiz (penya)lar;
- juda jiddiy qoidabuzarliklar sodir etilsa, soliq qarzdorligi summasining 100-150 foiz miqdorigacha jarima, shuningdek, foiz (penya)lar undiriladi.

Shuningdek, soliq to‘lovchining soliq qarzdorligi uzilmay qolaversa, soliq qarzdorligini undirishni soliq to‘lovchining bankdagi hisobvarag‘iga yoki mol-mulkiga qaratiladi. [4]

Avstraliya davlatida soliq to‘lovchilarda soliq qarzdorligi vujudga kelsa, soliq organi quyidagilarni amalga oshiradi:

Avstraliya davlatida soliq qarzdorligini undirish jarayoni to‘liq raqamlashtirilgan bo‘lib, soliq qarzdorligiga nisbatan har chorakda foiz (GIS stavkalari) hisoblanadi. Ushbu foiz stavkalari avtomatlashtirilgan axborot tizimi orqali har yilning kelgusi choragi uchun tabaqalashtirilgan stavkalarni joriy etib boradi. Buni quyidagi rasm asosida ko‘rishimiz mumkin:

| Chorak | GIS choraklik stavkasi | GIS kunlik stavkasi |
|---|---|---|
| 2023-yil, aprel-iyun | 7,89 % | 0,02155738 % |
| 2023-yil, yanvar-mart | 7,91 % | 0,02161202 % |
| 2022-yil oktabr-dekabr | 7,98 % | 0,02186301 % |
| 2022-yil iyul-sentabr | 8,54 % | 0,02339726 % |

2-rasm. 2022-2023-yillar uchun GIS foiz stavkalari

Bundan tashqari, Avstraliya soliq tizimida soliq qarzdorligini kelgusi yil uchun prognozlash qobiliyatiga ega sun’iy intellekt (dasturiy mahsuldan) foydalaniladi. [5]

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatda soliq qarzdorligi ulushini qisqartirishda, soliq yukini kamaytirish, soliq qonunchiligini mukammallashtirish bilan birgalikda bugungi kun talablariga mos ravishda soliq qarzdorligini undirish amaliyotini barcha jabhalarini raqamlashtirish ijobiy natija beradi.

## Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-sentabrdagi PQ-292-son “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan 2023-yildagi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

2. Michael Brostek. Tax debt collection IRS needs to better manage the collection notices sent to individuals. // United States government Accountability office.-2009. P-27.

3. Мороз В.В. (2011) Налоговое администрирование задолженности организаций по налогам и сборам: проблемы взыскания.: дис. канд. экон. наук. – с. 36.

4. https://theonestopproblemshop.com - sayt ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

5. https://www.ato.gov - sayt ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

## MAMLAKATDA SOLIQ QARZDORLIGINI QISQARTIRISH AMALIYOTINI RAQAMLASHTIRISH YO‘LLARI

**PhD Hakimov Ulug‘bek Furqat o‘g‘li**
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
ulajaha12@gmail.com

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada soliqlarning iqtisodiyotidagi ahamiyati hamda bugungi kunda, mamlakatda soliq qarzdorligi qisqartirish dolzarb masalalardan biri ekanligi tadqiq qilingan. Shuningdek, soliq qarzdorligini qisqartirishda raqamlashtirish mexanizmlarini joriy etish tadqiq etilgan hamda mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishi yuzasidan xorijiy iqtisodchi olimlarning fikr-mulohazalari o‘rganilgan. Yuqorida qayd etilgan holatlardan kelib chiqib, mamlakatimizda soliq qarzdorligini qisqartirish, shu jumladan uni samarali undirish amaliyotini yanada takomillashtirish borasida takliflar shakllantirilgan.

**Asosiy tushunchalar:** Soliq organi, soliq to‘lovchilar, raqamlashtirish, soliq, soliq qarzdorligi, davlat, budjet.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada rivojlantirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash bilan bir paytda soliq tizimini, xususan soliq ma’muriyatchiligini raqamlashtirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Hammaga ma’lumki, soliq tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari, mamlakatimizda soliq ma’muriyatchiligini samarali tashkil etishning zamonaviy usul va shakllardan keng foydalangan holda rivojlantirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Xususan, soliq yukini izchillik bilan kamaytirish, soliq solish tizimini soddalashtirish va soliq ma’muriyatchiligini raqamlashtirish iqtisodiyotni jadal rivojlantirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilashning eng muhim shartlari hisoblanadi. [1]

Mamlakatda soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari, shu jumladan, soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha qarzdorlik summalari, ularni qisqartirishning ayrim masalalari qator xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ilmiy ishlarida tadqiq qilingan. Jumladan, xorijiy iqtisodchi olim M. Orlovaning fikriga ko‘ra, «Soliq qarzdorligi tushunchasiga har xil manbalarda turli xil ta’rif berilgan. Bugungi kunda soliq qarzdorligiga soliqlar va yig‘imlar, sug‘urta to‘lovlari hamda ular bo‘yicha hisoblangan foiz (penya)lar, soliq to‘g‘risidagi qonunchilik